

Барановська О. В.,
кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник,
старший науковий співробітник відділу дидактики
Інституту педагогіки НАПН України
panihellena@gmail.com

ПРОФІЛЬНЕ НАВЧАННЯ В СТАРШІЙ ШКОЛІ В УМОВАХ ВІЙНИ: АНАЛІЗ І ПЕРСПЕКТИВИ

Анотація. Освіта завжди була ключовим елементом розвитку кожної нації, і сучасні геополітичні, соціальні та військові виклики роблять її роль ще більш складною, поставивши перед системою освіти нові перешкоди та завдання. Освітній процес в Україні відбувається в різних умовах, які суттєво відрізняються залежно від віддаленості лінії фронту, частоти обстрілів та повітряних тривог. Надважкими є реалії, за яких відбуваються втрати серед населення включаючи школярів; пошкодження навчальних закладів; важкі умови життя дітей в деяких районах; велике психологічне навантаження на вчителів, учнів та батьків; зміна пріоритетів у життєвих планах, в тому числі у освітніх. Навчання у воєнних реаліях суттєво змінили плани старшокласників у виборі життєвої траєкторії, що вплинуло на їхній вибір профілю навчання. Через те, що це питання неможливо наразі ефективно дослідити, важливо робити спроби емпіричних досліджень в цьому напрямку. У цій статті буде розглянуто вплив цивілізаційних викликів в умовах війни на освітній процес в Україні, зокрема, перспективи профільного навчання в старшій школі.

Ключові слова: навчальний процес в умовах війни; старша школа; профільне навчання.

Abstract. Education has always been a key element in the development of every nation, and the current geopolitical, social and military challenges make its role even more complex, posing new obstacles and challenges to the education system. The educational process in Ukraine occurs under various conditions, significantly differing depending on the distance from the front line, the frequency of shelling, and air raid alerts. The realities are extremely difficult, with losses among the population, including schoolchildren; damage to educational institutions; difficult living conditions for children in some areas; a heavy psychological burden on teachers, students and parents; and a change in priorities in life plans, including educational ones. Studying in the war has significantly changed the plans of senior school pupils in choosing their life trajectory, which has affected their choice of study profile. As this issue is currently difficult to effectively study, it is important to make attempts at empirical research in this direction. This article will examine the impact of civilization challenges in wartime conditions on the educational process in Ukraine, particularly focusing on the prospects of profile education in senior school.

Keywords: educational process in wartime conditions; senior school; profile education.

Старша школа відіграє ключову роль у підготовці молоді до дорослого життя, особливо в умовах війни. Протягом останніх десятиліть, у зв'язку з наростанням усвідомлення суспільства про необхідність гнучких та адаптивних навчальних

систем, профільна освіта в старшій школі стала об'єктом інтенсивних досліджень та експериментів. Особливий внесок у цей процес був зроблений у період з 1990-х по 2000-і роки, який визначився активним пошуком новаторських методик, підходів та моделей у сфері профільної освіти. Цей період можна охарактеризувати як епоху інновацій у системі профільної освіти, коли проводилися численні експерименти з різноманітними формами організації навчального процесу з метою найбільш ефективного задоволення потреб індивідуального розвитку учнів. В цей час здійснювався пошук оптимальних стратегій та принципів профільного навчання і попередньої підготовки у загальноосвітній школі, гімназії та ліцеї. Накопичений досвід у сфері профільного навчання в старшій школі становить основу для розробки сучасної та модернізованої системи, яка відповідає сучасним цивілізаційним викликам та сприяє успішній інтеграції старшокласників у суспільство, узгоджуючи їхні особисті цілі з соціальними вимогами та перспективами особистісного розвитку. Навчальні програми предметів гуманітарного циклу повинні бути адаптовані до соціальних викликів та потреб учнів, зокрема, зосереджені на психологічній та соціальній підтримці, розвитку комунікативних вмінь старшокласників, вмінь працювати в команді, продуктивного спілкування та толерантності.

У контексті життя та навчання в умовах війни, профільне навчання може стати ефективним інструментом для підготовки учнів до викликів сучасного світу. Школярі повинні мати можливість вибирати профіль з урахуванням їхніх інтересів та здібностей, а також потреб суспільства. Профільні програми можуть включати навчання в галузях, які мають стратегічне значення для розвитку країни, такі як інформаційні технології, інженерія та медицина, соціальна реабілітація та психологічна підтримка. Старшокласники повинні зрозуміти соціальні вимоги та відшукувати свої власні можливості, здібності та інтереси в ключових сферах, які будуть активно розвиватися у майбутньому. Також важливою є можливість інтеграції молоді в європейський освітній простір та адаптація до ринку праці.

Вивчення досвіду зарубіжних країн, національна стратегія України з інтеграції в європейську спільноту та наявна вітчизняна база щодо диференціації та профілізації навчання вказали на необхідність серйозних змін у системі освіти. Розглядаючи досвід європейських країн щодо впровадження профільного навчання старшокласників, можна виділити ряд можливостей, спрямованих на розвиток їхніх індивідуальних здібностей, інтересів та перспектив у кар'єрному плані.

Серед переваг профільного навчання учнів старшої ланки навчальних закладів європейських країн, які є спільними для багатьох з них, є наступні:

– *гнучкий навчальний план*: програми профільного навчання включають гнучкі графіки та вибіркові курси, що дозволяють старшокласникам більш ефективно

- приспосувати своє навчання до їхніх індивідуальних потреб та цілей;
- *широкий спектр напрямків*: існує різноманіття профільних напрямків, які враховують різні інтереси та потенційні кар'єрні шляхи старшокласників, від гуманітарних до технічних та інженерних галузей;
 - *індивідуалізований підхід*: навчання зорієнтоване на потреби кожного учня, що дозволяє їм розвивати свої здібності та інтереси у відповідності з власними особистими цілями та амбіціями;
 - *компетентнісний підхід*: профільне навчання дозволяє відпрацювати розвинуті під час навчання ключові компетентності та створити фундамент для формування професійних компетенцій, необхідних для успішної кар'єри у вибраній галузі;
 - *практико орієнтований підхід*: профільне навчання акцентується на практичних навичках та досвіді, що дозволяє старшокласникам отримати конкретний досвід у своїй обраній галузі;
 - *підготовка до вищої освіти та ринку праці*: програми профільного навчання допомагають підготувати старшокласників до вищої освіти чи адаптуватися до ринку праці, забезпечуючи їх потрібними знаннями та навичками у вибраній галузі;
 - *підтримка від працедавців*: бізнеси та компанії забезпечують підтримку через програми стажування, практик та менторство, щоб допомогти випускникам отримати практичний досвід у вибраній галузі.

Сьогодні більше не стоїть питання про необхідність профільного навчання, а замість цього більш актуальним є розуміння, для чого воно потрібне, які завдання стоять наразі перед ним, чи можуть успішно старшокласники досягати своїх цілей. Система профільного навчання в Україні – це комплексний підхід до освіти, що надає учням можливість обирати предмети згідно з їхніми інтересами, здібностями та майбутніми кар'єрними амбіціями. Профільне навчання в Україні спрямоване на розвиток індивідуальних здібностей та врахування особистих потреб кожного учня, надаючи можливість глибшого вивчення обраних предметів та формування унікального профілю освіти для кожного учня: «...повна загальна середня освіта може здобуватися за очною (денною), дистанційною, мережевою, екстернатною, сімейною (домашньою) формами чи формою педагогічного патронажу, а також за очною (вечірньою), заочною формами (на рівнях базової та профільної середньої освіти). Профільна середня освіта професійного спрямування може здобуватися за дуальною формою здобуття освіти. Тривалість здобуття повної загальної середньої освіти на кожному її рівні може бути змінена (подовжена або скорочена) залежно від форми здобуття освіти, результатів навчання та/або індивідуальної освітньої траєкторії учня. Здобуття профільної середньої освіти гарантується за

академічним або професійним спрямуванням. Здобуття профільної середньої освіти за будь-яким спрямуванням не обмежує право особи на його зміну, а також на здобуття освіти на інших рівнях освіти». [1].

В *Концепції профільного навчання у старшій школі* наголошено: «...профільне навчання є одним із ключових напрямів модернізації та удосконалення системи освіти нашої держави й передбачає реальне й планомірне оновлення школи старшого ступеня і має найбільшою мірою враховувати інтереси, нахили і здібності, можливості кожного учня, у тому числі з особливими освітніми потребами, у контексті соціального та професійного самовизначення і відповідності вимогам сучасного ринку праці...»; «...*профільне навчання* – вид диференціації й індивідуалізації навчання, що дає змогу за рахунок змін у структурі, змісті й організації освітнього процесу повніше враховувати інтереси, нахили і здібності учнів, їх можливості, створювати умови для навчання старшокласників відповідно до їхніх освітніх і професійних інтересів і намірів щодо соціального і професійного самовизначення...» [2].

Сучасна *профільна середня освіта* організована у вигляді *профільно-адаптаційного циклу* (10 років навчання) та *профільного циклу* (11–12 роки навчання), що дозволяє враховувати вікові та індивідуальні особливості, потреби та інтереси учнів. Це сприяє виявленню та надолуженню освітніх прогалів, а також формуванню індивідуальної освітньої траєкторії на основі свідомого вибору старшокласників. Освітні програми профільної середньої освіти: *академічного спрямування*: забезпечують поглиблене вивчення певних освітніх компонентів відповідних освітніх галузей; *за професійним спрямуванням*: містить інші освітні компоненти, які повністю або частково охоплюють зміст професійних стандартів, або державних освітніх стандартів з певних професій, або стандартів фахової передвищої освіти з певних спеціальностей.

В процесі трансформації *моделей організації профільного навчання в старшій школі* виокремилися наступні варіанти: навчання за одним профілем; багатопрофільна старша школа; профільне навчання на базі опорних шкіл; дистанційне навчання; варіанти кооперування навчальних закладів різних типів (професійних училищ, ВНЗ тощо); зв'язки з компаніями на ринку праці. Типи навчальних курсів, які вже частково пройшли випробування часом: базові (обов'язкові); профільні (поглиблене навчання за базовими курсами); курси за вибором (за інтересами); факультативні (додаткове або поглиблене навчання поза сіткою годин).

Серед існуючих типів навчальних закладів України існує *лицейна освіта*. Ліцей є закладом загальної середньої освіти, що забезпечує здобуття профільної середньої освіти і може розробляти, удосконалювати та впроваджувати нові

освітні технології і форми організації освітнього процесу. Зокрема, в навчальному просторі ліцею можуть створюватися *міжкласні групи учнів*, в рамках яких організуються різні види проектної діяльності учнів, за якої застосовуються педагогічні технології та методи навчання, що забезпечують взаємодію під час спільної діяльності учнів різних класів одного або різних років навчання. Форми організації навчального процесу ліцею можуть варіюватися в залежності від поставлених завдань та складу груп учнів. Зокрема це: класи чи групи для вивчення окремих навчальних предметів (інтегрованих курсів); міжкласні групи учнів; навчальні кабінети для вивчення інтегрованих предметів чи курсів з однієї або різних освітніх галузей; класи чи групи з вечірньою, заочною, дистанційною, змішаною формою навчання, інклюзивні класи для навчання осіб з особливими освітніми потребами тощо. Дозволяється створення створюються тимчасових (від одного семестру (триместру) науково-дослідницьких класів і міжкласних груп учнів з метою організації профільного навчання. Існує досвід роботи тимчасових груп учнів з метою підготовки до участі в заходах змагального характеру (конкурсах, олімпіадах, турнірах) [3]

Досвід впровадження профільного навчання в старшій школі України свідчить про те, що основним базисом для цього слугує *допрофільна підготовка*. Науковці наголошують на тому, що ключовим фактором успіху профільного навчання є підготовка до профільної спеціалізації, оскільки це дві важливі складові одного процесу: самовизначення особистості у виборі напрямку освіти та професійної діяльності. Основна мета, яка постає перед допрофільною підготовкою – формування учнів готовності до свідомого вибору подальшого напрямку навчання; вмінь об'єктивно оцінювати свої здібності та навчальні можливості вивчення різних предметів. Орієнтиром для розвитку профільної освіти науковці вважають забезпечення *взаємодії профілізації з профорієнтацією*, враховуючи фундаментальність знань та вітчизняний культурно-історичний досвід. Якість освіти визначається балансом природи, суспільства і економіки, що є важливою передумовою стійкого розвитку суспільства [4–9].

А. Самодрин вважає, що особливість профільного навчання полягає в пошуку оптимальної моделі взаємодії між вчителем і учнями, яка ґрунтується на організації індивідуальних профілів учнів і включає формування допрофільних класів або навчальних груп, профільних класів та навчальних груп. Автор акцентує на впливі комплементарного підходу самовизначення особистості як «двопланового», сутністю якого є конкретне визначення майбутньої професії, планування подальшого життя та пошук смислу свого існування. *Профільний підхід до навчання* науковець визначає як «... реалізація особистісно-орієнтованого змісту освіти на засадах генетичної програми людини; забезпечення умови особистісно-орієнтованої перетворюючої діяльності людини культури; розвиток профільно-

диференційованих інтересів особистості» [10]. Вважаючи профільне навчання профільно диференційованим, автор визначає *зміст профільної освіти* як систему наукових знань, умінь і навичок, оволодіння якими сприяє формуванню в учнів наукового підходу до світу, створенню умов для особистісно-орієнтованої трансформаційної діяльності, спрямованої на розвиток культури людини на основі генетичної програми особистості. Це включає розвиток розумових, фізичних здібностей та системи емоційно-ціннісних стосунків зі світом як складного об'єкту, а також розвиток індивідуалізованих інтересів для максимальної соціалізації та творчої самореалізації особистості [там само, с. 63].

У профільних класах все частіше використовуються нові форми навчання з метою адаптації навчання у вищих навчальних закладах, зокрема, лекція, семінарські заняття, практикуми тощо. До лекційного викладу нового матеріалу вчителів змушує звертатися ускладнення змісту профільних предметів. У форматі семінарів учні вчаться різноманітним прийомам обговорення, діалогу, правилам ведення дискусій. Окрім традиційних лекцій та семінарів, існує ряд альтернативних форм, таких як: конференції, ділові ігри, захист проєктів. Методи навчання в сучасних профільних школах все більше наближаються до дослідницьких підходів до засвоєння знань [11–13].

У зв'язку з необхідністю продовження навчального процесу в умовах конфлікту, необхідно переглянути традиційні методи і форми освіти. Це означає, що на практиці освіта має надаватися у різний спосіб: шляхом зміни місць проведення занять, використання неформальних програм, прискорення навчання, залучення тимчасових навчальних закладів, домашніх навчальних груп, а також застосування дистанційних і відкритих методів навчання.

Основними складнощами організації навчання старшокласників у зв'язку з постійними змінами у ситуації безпеки та психологічним навантаженням ми виділяємо такі:

- підвищення ризику дестабілізації учнів у процесі навчання через евакуації, переселення та загальний стресовий стан учасників освітнього процесу;
- проблеми організації навчання старшокласників в умовах постійних змін ситуації безпеки та психологічного навантаження;
- постійний пошук засобів, методів та форм мотивації для навчання та вибору майбутньої професії, а також розробка нових способів активізації пізнавальної діяльності учнів у нестабільних умовах;
- потреба в оптимізації існуючих та створенні нових алгоритмів діагностики рівня освітніх втрат старшокласників;
- необхідність адаптації змісту навчальних програм до нових реалій конфліктної ситуації та підвищення вимог до підготовки учнів до подальшого життя та працевлаштування в умовах війни;
- розрив у зв'язках з вищими навчальними закладами та підприємствами;

- зміна пріоритетів у виборі професії через зміну соціального попиту;
- недостатня доступність та надійність засобів зв'язку та інформаційних технологій для забезпечення навчання в умовах віддаленості та обмеженого доступу до ресурсів тощо.

У контексті, коли більшість українських дітей перебуває у складних умовах життя та розвитку, надзвичайно важливою стає оптимізація моделей та методів індивідуалізації та диференціації навчання як засобу компенсації їхніх освітніх втрат, адаптації до нових реалій життя та реалізації життєвого вибору. Ці проблеми допомагає вирішити *індивідуалізоване та диференційоване навчання*, яке спрямоване на досягнення наступних цілей: забезпечення комплексного розвитку особистості шляхом визначення її індивідуальної освітньої та життєвої траєкторії; виявлення та врахування індивідуальних особливостей та здібностей учня; активізація механізмів психологічної адаптації в умовах воєнного конфлікту; стимулювання навчального інтересу та мотивації, відкриття широких можливостей незважаючи на труднощі. Індивідуалізація навчання, орієнтована на розвиток особистості, націлена на адаптацію форм, методів та засобів навчання до індивідуальних потреб з метою забезпечення певного рівня сформованості ключових компетентностей та освітніх результатів [14–15].

Висновок. Сучасні цивілізаційні виклики, зокрема війна, ставлять перед системою освіти в Україні низку складних завдань. Проте відповідні заходи, такі як: адаптованість навчального змісту до актуальних потреб сучасного суспільства та індивідуальних уподобань учнів; урахування сучасних тенденцій і вимог ринку праці; створення чіткої системи допрофільного та профільного навчання; індивідуалізація та диференціація навчального процесу; розвиток та модернізація форм і методів профільного навчання; психологічна підтримка учнів можуть допомогти системі освіти впоратися з викликами сучасності та забезпечити якісну освіту для молодого покоління.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Закон України «Про повну загальну середню освіту» від 05.09.2020 № 831-ІХ. Взято з: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/463-20#n984> загальну середню освіту" від 05.09.2020 № 831-ІХ
2. Про затвердження Концепції профільного навчання у старшій школі. Наказ МОН № 1456 від 21.10.13 Взято з: https://osvita.ua/legislation/Ser_osv/37784/
3. Про затвердження Положення про ліцей. Кабінет Міністрів України. Постанова від 11 жовтня 2021 р. № 1062 <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1062-2021-%D0%BF#Text>
4. Липова Л., Лукашенко Т., Малишев В., Романенко Л. Профільне навчання: теорія і практика, досвід, проблеми, перспективи. Український науковий журнал «Освіта регіону», С. 275
5. Дидактичні засади диференціації навчання в основній школі: монографія / [авт. кол.: В. І. Кизенко, Г. О. Васьківська, С. П. Бондар й ін.]; за наук. ред. В. І.

- Кизенка. Педагогічна думка, 2012. 216 с.
6. Кизенко В. І. Профільне навчання: проблеми впровадження. Біологія і хімія в школі. 2008. № 3. С. 42–44.
 7. Реалізація технологій профільного навчання у закладах загальної середньої освіти: методичний посібник / О. В. Малихін, Н. О. Арістова, Л. В. Шелестова, В. І. Кизенко, О. П. Кравчук, С. Е. Кравчук, О. В. Чорноус [Електронне навчання]. Київ: Конві Прінт, 2021. - 197 с.
 8. Технології профільного навчання : кол. монографія / [авт. кол.: Г. О. Васьківська, С. В. Косянчук, В. І. Кизенко, О. В. Барановська, Л. В. Шелестова, О. П. Кравчук] ; за наук. ред. д-ра пед. наук, проф. Г. О. Васьківської. Київ, 2021.
 9. Профільне навчання: теорія і практика / Інститут педагогіки АПН України; Гімназія № 290 м. Києва / наук. ред. Л. А. Липова. – К.: ВВП «Компас», 2007. – 192 с.
 10. Самодрин А. П. Вступ до профільного навчання: Навчальний посібник. 2-е вид. – Кременчук: ПП Щербатих, 2006. – 188 с.
 11. Барановська О. В. Впровадження сучасних форм організації навчального процесу в умовах профільного навчання / Директор школи, ліцею, гімназії. – 2008. – № 5. – С. 44–47.
 12. Барановська О. В. Форми навчання в профільній школі / Біологія і хімія в школі. – 2007. – № 4. – С. 38–41.
 13. Барановська О. В. Варіативність форм диференційованого навчання // Біологія і хімія в школі . 2011. № 4 (86). С. 26–29.
 14. Барановська О. В. Індивідуалізація навчання: здобутки, труднощі, перспективи / Innovative technologies in science and education. Abstracts of IX International Scientific and Practical Conference. Jerusalem, Israel, 2021. – Pp.159–164.
 15. Барановська О. В. Теоретико-методологічні основи індивідуалізації навчання в початковій школі / Theoretical foundations of the functioning of Education. Ways to improve the effectiveness of educational activities: collective monograph / Baranovska O. – etc. – International Science Group. – Boston : Primedia Launch, 2021. P. 16–23.

Басюк Н. А.,

*кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри початкової освіти та культури фахової мови
Житомирського державного університету імені Івана Франка
natabasyuk@ukr.net*

ЕМОЦІЙНА РЕЗИЛЬЄНТНІСТЬ УЧИТЕЛЯ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ В УМОВАХ ВІЙНИ

Анотація. У статті проаналізовано педагогічну діяльність вчителя початкової школи як енергозатратну й стресогенну. Розкрито зміст понять «резильєнтність», «емоційна резильєнтність». Визначено роль емоційного інтелекту в структурі емоційної резильєнтності та окреслено основні підходи до його формування.

Ключові слова: резильєнтність, емоційна резильєнтність, емоційний інтелект, вчитель початкової школи, протокол «Чотири стихії».